

Елементарна дискурсивна одиниця у контексті Теорії Риторичних Структур

Н. Є. Доронкіна

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
Corresponding author. E-mail: ndoron@ukr.net

Paper received 16.03.20; Accepted for publication 10.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-03>

Анотація. У даній статті розглянуто питання виокремлення елементарної дискурсивної одиниці з метою моделювання дискурсу у площині Теорії Риторичних Структур. Проаналізовано співвідношення понять клаузи, предикації, предикативності та пропозиції. Висвітлено роль еліптичних конструкцій та нульових одиниць у синтаксисі при формуванні дискурсивних одиниць. Пояснено причини обмежень, які накладає на правила визначення дискурсивних одиниць Теорія Риторичних Структур. Особливу увагу приділено каузальним конструкціям, яким притаманна ізофункціональність. В результаті визначено сім можливих типів структури елементарної дискурсивної одиниці.

Ключові слова: клауза, пропозиція, предикація, предикативність, еліптична конструкція.

Вступ. На сучасному етапі розвитку науки у зв'язку з низкою прикладних задач набуває великого значення автоматизована обробка тексту, що є результатом фіксації дискурсу. Теорія Риторичних Структур (ТРС), згідно з якою будь-яка одиниця дискурсу пов'язана принаймні з однією іншою одиницею за допомогою відношення, яке називають риторичним (РВ), виступає як зручний інструмент дискурсивного аналізу.

Розділяють два дискурсивних рівня та відповідно дві групи відношень:

1) об'єктні РВ, що характеризують стан справ у реальному світі, яким відповідає предметний рівень;

2) презентаційні РВ, що описують події у дискурсі та впливають на читача, яким відповідає предметний рівень [11, с. 243–250; 2, с. 89–90].

Кожне РВ характеризується своєю семантичною функцією. В результаті риторичну структуру представляють у вигляді риторичного графу.

Таксономія РВ будується з точки зору як когезії, так і когерентності. Виокремлюють шість груп параметрів, що описують семантику РВ [6, с. 136–138]:

1) тип відношення, тобто в залежності від семантичного чи логічного відношення, що лежить в основі РВ виділяють типи відношень, наприклад каузальні, темпоральні, адитивні;

2) полярність, що означає контраст між двома РВ за однією ознакою;

3) напрямок, тобто порядок, у якому ЕДО слідує одна за одною;

4) рівень дискурсу, іншими словами РВ належить або до об'єктної, або до презентаційної групи;

5) ядра vs. сателіт, тобто чи належить РВ до симетричних чи несиметричних, одноядерних чи багатоядерних;

6) сила зв'язку.

Дискурс побудований ієрархічно і на кожному ярусі ієрархії в рамках ТРС застосовується той самий набір відношень, що не залежить від розміру одиниці. Втім, визначення елементарної дискурсивної одиниці (ЕДО) викликає труднощі.

Огляд публікацій. ТРС виникла на базі ідеї реляційних пропозицій, згідно з якою, крім пропозицій, виражених експліцитно у дискурсивних одиницях, у семантичній структурі тексту задіяні інші пропозиції, названі реляційними, що забезпечують його когерентність [9, р. 57–70; 10, р. 37–41]. Такі пропозиції містять інформацію, яка складається з двох пропозицій, але не

може бути отримана з кожного з них окремо від іншого. Іноді на зміст такої пропозиції вказують маркери, в інших випадках вона імпліцитна, що свідчить про незалежність від специфічних сигналів.

Одна з властивостей реляційної пропозиції полягає в тому, що вона є базовою, тобто на базі відношення між двома пропозиціями можливо зробити низку висновків, однак всі вони будуть виведені з реляційної пропозиції.

ТРС, авторами якої є Т. Манн та С. Томпсон, виникла у 80-ті роки минулого століття [11]. Згідно з теорією, більшість РВ асиметричні, тобто одна з одиниць, головна, називається яром, а інша – сателітом. Інші відношення симетричні, тобто з'єднують ядра. Крім того, у ході сучасних досліджень з'являються модифікації існуючих РВ та нові РВ.

ТРС не описує всі види структур дискурсу та тексту, як результату його фіксації. В рамках даної теорії розпізнаються три типи структур:

1) суперструктура, як характеристика типу тексту;

2) реляційна структура, тобто структура, що виражає когерентність тексту;

3) синтаксична структура.

ТРС має справу з реляційною структурою та взаємодіє з двома іншими структурами, але не зображує їх [10, р. 4].

ТРС слугує основою досліджень у багатьох галузях лінгвістики, таких як аналіз низки типів текстів та граматичних явищ, порівняльний аналіз нарративного дискурсу у різних мовах та створення комп'ютерних універсальних моделей репрезентації дискурсу. Зокрема, було запропоновано теорію репрезентації дискурсу, в рамках якої дискурс представлено у вигляді низки структур на абстрактному ментальному рівні з метою дослідження семантики в контексті формального семантичного підходу. На основі даної теорії була створена динамічна семантична теорія, названа теорією сегментної репрезентації дискурсу, яка відрізняється від попередньої тим, що використовує РВ для побудови моделі семантичного та прагматичного інтерфейсу [8, р. 87].

ЕДО зазвичай ототожнюють з клаузою, яку визначають як будь-яку групу, навіть непередикативну з дієсловом-вершиною. У випадку відсутності дієслова, його заміняє зв'язка або граматичний елемент, що виконує функцію зв'язки [2, с. 90].

Розділяють фінитні клаузи, тобто речення, та нефінитні. До останніх належать напівпредикативні констру-

кції. З іншого боку речення містить одну клаузу або комбінацію клауз [13, р. 499]. Втім, не всі клаузи використовуються у ТРС в якості ЕДО. Клаузи, що виконують функції підмета, додатка, а також рестриктивні означення, тобто ті, що обмежують клас понять, не виокремлюються як ЕДО [12, с. 279-283]. З іншого боку однорідні присудки формують окремі ЕДО.

Метою даної статті є висвітлення загального принципу виокремлення ЕДО, а також визначення переліку конструкцій, що здатні формувати такі одиниці.

В якості **матеріалу дослідження** були використані англійськомовні наукові статті з акустики та радіоелектроніки.

Результати та їх обговорення. У лінгвістичній літературі термін «клауза» або предикативна одиниця відповідає англійському терміну «*clause*». Її синтаксична структура представлена підметом та присудком або предикативним центром, а також другорядними поширювачами [3, с. 488].

Таким чином, клауза описує повну пропозицію. Підмет вказує на предмет думки та співвідноситься з суб'єктом, а присудок відображає ознаку суб'єкта та співвідноситься з предикатом або виражає дію. Між ними мають місце предикативні відношення, з якими пов'язані поняття предикації та предикативності.

Предикативні відношення вважають зовнішньою граматичною формою вираження предикації. З точки зору логіки, предикація є судженням, тобто стверджує або заперечує щось. Логічний предикат характеризує логічний суб'єкт, встановлюючи між ними зв'язок, тобто предикацію. Формування такого логічного відношення є результатом когнітивної діяльності мовця. Крім того, акт предикації співвідноситься з актом актуального членування речення, оскільки логічний суб'єкт та логічний предикат прирівнюються відповідно до теми та реми.

Термін «предикативність» означає синтаксичну категорію, яку вважають ключовою граматичною ознакою речення. До того ж, РВ виступає як семантичний, тобто глибинний, предикат, що слугує основним компонентом плану змісту поверхневого синтаксичного предиката. Трагування відношень не залежить від синтаксичного оформлення предикацій, але семантичний предикат зумовлює валентність відповідної лексико-синтаксичної поверхневої одиниці [2, с. 91; 4].

Семантичний предикат маніфестується не лише у фінітній формі дієслова. Існує два способи синтаксичного вираження пропозиції:

1) через предикативну конструкцію, що разом з іншими суб'єктними значеннями складає речення;

2. за допомогою непередикативної конструкції, що не має структурної автономії, але утворює вторинну предикацію [1, с. 34-35].

У предикативних групах, на відміну від непередикативних, можливо виразити такі граматичні категорії, як час та спосіб дієслова. Конкретні значення ці змінні величини отримують лише тоді, коли речення використовують як вислів у конкретній мовленнєвій ситуації.

Речення, що містять непередикативні конструкції, є поліпропозитивними. У такому випадку одна з пропозицій є головною, а інші ускладнюють семантичну структуру речення, виступаючи як вторинні, та не приймають участі в актуалізації змісту пропозиції.

Втім, поєднання дискурсивних одиниць здійснюється також шляхом сурядної інтеграції, що відбувається на всіх ярусах синтаксису. У п'ятидесятих роках двадцятого століття був введений такий термін, як «загальна картина» сурядної конструкції, яку вважають її довербальним аналогом на рівні уявлення. Іноземними лінгвістами були запропоновані близькі поняття «загальної теми», що виводиться з складного комплексу пресупозицій сурядних компонентів, та «семантичної підстави інтеграції компонентів», яка мотивує їх сурядне поєднання у мікротексті.

«Загальна картина» співвідноситься з задумом цілого тексту та слугує основою для синтаксичної категоризації множини майбутніх компонентів сурядної конструкції, тобто інтерпретації відношень між компонентами за допомогою формальних синтаксичних значень з метою генерації висловлювання з певною структурою. Мовець обирає один з варіантів в залежності від способу співвіднесення елементів:

1. всі елементи множини реальні і розглядаються у сукупності, що відповідає єднальним відношенням;

2. можлива реальність лише одного з елементів або одночасна реальність двох компонентів нетипова, що формує протиставні відношення;

3. реалізація кожного елемента множини можлива, але окремо, що створює розділові відношення;

4. має місце попарне співставлення елементів зі співставними відношеннями між ними [4, с. 190-191, 193-194].

Кожен з видів сурядних відношень реалізується у РВ. На наступному етапі мовець обирає засоби вираження сурядних відношень, формуючи просте речення, складносурядне речення чи текстовий фрагмент.

Втім, дуже часто виокремити суб'єкт та предикат клаузи досить важко. Одною з причин таких труднощів є еліipsis, тобто вилучення з речення структурно необхідного компонента без втрати смислу з метою економії мовних засобів або надання більшої виразності. Інформація, вилучена з еліптичного речення, легко відновлюється за допомогою наявної в реченні інформації, контексту чи ситуації, наприклад коли дві чи більше предикації об'єднуються, оскільки мають спільну ознаку чи предмет. Зокрема, еліipsis

пояснює той факт, що однорідні присудки розглядаються як окремі предикації і окремі ЕДО [12 р. 279-283]. Наприклад, речення "*The method was developed and tested.*" містить дві клаузи, які відповідають двом ЕДО, що утворюють РВ Послідовність.

Крім того, в англійській мові використовують низку синтаксично сталих та поширених еліптичних структур, які не потребують відновлення інформації, оскільки їх вважають типовими. Зокрема, в умовних реченнях застосовують такі вирази та конструкції, як: *if any, if anything, but for+noun, if+participle II* та інші. Так, кожне з наведених фрагментів речень містить дві ЕДО, що утворюють РВ Умови:

A number of practical problems of structural analysis, if any, involve ...

If considered from this point of view, the task is

Іншим випадком таких конструкцій слугують підрядні речення поступки з сполучниками *whatever, whoever, however*, в яких підмет чи присудок вилучено,

наприклад: *Whatever the background, there is a common purpose in this work.*

В англійській мові також є сталі вирази, що утворюють РВ Джерело: *as illustrated, as shown* та інші.

Труднощі у виокремленні клауз також виникають у зв'язку з нульовими одиницями у синтаксисі, тобто одиницями, які реально існують, але безпосередньо їх спостерігати неможливо [7, с. 423]. Так, у ролі суб'єкта у непередикативних конструкціях може виступати нульовий підмет, референт якого або виражений експліцитно, або має узагальнену референцію. Наприклад, референтом інфінітиву у даному реченні слугує його підмет: *...(1). a numerical model is developed (2). to predict its sound attenuation performance* [14, р. EL279] (Речення містить дві клаузи, що утворюють РВ Цілі).

Однак, не кожна клауза слугує одиницею аналізу риторичної структури. Автори теорії вважають, що рестриктивне означення належать до тієї самої дискурсивної одиниці, що і слово, яке воно визначає. До того ж, клаузи, які виконують функції підмета та додатка належать до тієї самої дискурсивної одиниці, що і головне речення. Таким чином, такі конструкції не формують окремих одиниць, наприклад речення *«The method proved to be an efficient tool of research.»* містить інфінітивний зворот Complex Subject, який виконує функцію підмета і не утворює окремої ЕДО.

Проте, з даного правила є виключення, пов'язане з причинно-наслідковими конструкціями, яким властива ізофункціональність, тобто прояв єдиної семантико-синтаксичної функції на кількох ярусах синтаксису.

У ТРС виділяють каузальну групу з вісімнадцяти РВ, що поділяються на чотири класи: базові, цільові, умовні та останній клас, який містить лише відношення Поступки [4, с. 2006]. До базових каузальних відношень належать: Неволітивна Причина (Non-volitional Cause), Неволітивний Результат (Non-volitional Result), Волітивна Причина (Volitional Cause), Волітивний Результат (Volitional Result), Свідчення (Evidence) та Обґрунтування (Justify).

У клас цільових відношень входять: Ціль (Purpose), Вирішення (Solutionhood), Фон (Background), Підготовка Повідомлення (Preparation), Забезпечення Можливості (Enablement) та Мотивація (Motivation).

До класу умовних належать такі РВ, як Умова (Condition), Необумовленість (Unconditional), Негативна умова (Unless), Альтернатива (Otherwise) та Засіб (Means).

Поліпропозитивні структури у процесі комунікації розгортаються інтерпретатором та формують ускладнене речення, що розглядається читачем як скомпресований варіант складного речення чи текстового фрагменту. Зокрема, просте ускладнене речення, що описує каузальну зв'язку є поліпропозитивним, оскільки місце пропозицію причини та наслідку. Крім того, має місце реляційна пропозиція, яка їх з'єднує. Один з способів експліцитного вираження такої пропозиції слугує каузативне дієслово, тобто дієслово з семантикою, що зводиться до спричинення якоїсь дії. Таким чином, клаузи підмета та додатка складають окремі ЕДО у якості причини та наслідку.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу ми дійшли висновку, що у якості ЕДО виступають перелічені нижче структури:

1) фінітна клауза, тобто просте неускладнене речення або речення, ускладнене напівпередикативними виразами у функції підмета, додатка чи рестриктивного означення та частини присудка, якщо функцію присудка не виконує каузативне дієслово;

2) нефінітна клауза, сформована інфінітивом, інфінітивною конструкцією *for-phrase*, герундієм чи герундіальним зворотом у функції обставини цілі;

3). нефінітна клауза, сформована герундієм, герундіальним зворотом чи дієприкметником у функції обставини часу або причини;

4) Будь-яка клауза у функції нерестриктивного означення, тобто клауза, яка не обмежує значення, а натомість описує додаткову ознаку.

5) Нефінітна клауза, сформована Absolute Participle Construction;

6) Нефінітна клауза, сформована герундієм, герундіальним зворотом чи дієприкметником у функції обставини способу дії, наприклад;

7) Будь-які нефінітні клаузи, що виконують функції підмета і додатка, за умови їх одночасної присутності у реченні та наявності каузативного дієслова у функції присудка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова Ю. Н. Синонимия синтаксических конструкций в современном английском языке. Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1981. 159 с.
2. Палатовская Е. В. Дискурсивный анализ и Теория Риторической Структуры. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Филологія, педагогіка, психологія. 2014. Вып. 29. С. 89–95.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
4. Сигал К. Я. Сочинительные конструкции в тексте: опыт теоретико-экспериментального исследования: дис. ... док. филол. наук. Москва, 2005. 390 с.
5. Сусов А. А. Каузальные риторические отношения. Тверской лингвистический меридиан. Тверь, 2006. Вып. 6. С. 55–81.
6. Сусов А. А. Моделирование дискурса в терминах теории риторической структуры. Вестник ВГУ. Филология. Журналистика. 2006. №2. С. 133–138
7. Тиханова О. В. О нулевых синтаксических категориях. Историческая и социально-образовательная мысль. 2015. Т. 7. №6. ч.1. С.423–426.
8. Lascarides A., Asher N. Segmented discourse representation theory: dynamic semantics with discourse structure. *Computing meaning*. 2007. Vol. 3. P. 87–124.
9. Mann W. C., Thompson S. A. Relational propositions in discourse. *Discourse processes*. 1986. Vol. 9. №1. P.57–90.
10. Mann W. C., Massthiessen C. M. I. M., Thompson S. A. Rhetorical structure theory and text analysis. Los Angeles: Information Science Institute, 1989. 60 p.
11. Mann W. C., Thompson S. A. Rhetorical structure theory: toward a functional theory of text organization. *Text*. 1988. Vol. 8, №3. P. 243–281.
12. Matthiessen C. M. I. M., Thompson S. A. The structure of discourse and subordinarion. Clause combining in grammar and discourse. Amsterdam: Benjamins, 1987. P. 275–329.
13. Thompson S. A., Couper-Kuhlen E. The clause as a locus of grammar and interaction. *Discourse Studies*. 2005. Vol.7. № 4–5. P. 481–505.

14. Yu X., Cui F. S., Cheng L. On the acoustic analysis and optimization of ducted ventilation systems using a sub-structuring approach. *Journal of the Acoustical Society of America*. 2015.

Vol. 139, №1. P. EL279–EL289.
URL:<http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/139/1/10.1.121/1.4939785>.

REFERENCES

1. Vlasova Yu. N. Synonymy of syntactic constructions in the modern English. Rostov: Publishing house of Rostov university, 1981. 189 p.
2. Palatovskaya Ye. V. Discourse analysis and Rhetorical Structure Theory. *Naukovyj visnyk kafedry Yunesko KNLU. Philology, Pedagogy, Psychology*. 2014. Issue 29. P.89–95.
3. Sigal K. Ya. Coordinate constructions in text: the experience of theoretical and experimental research: Sc.D scientific research. Moscow, 2005. 390 p.
4. Selivanova O. O. *Modern Linguistics: terminological encyclopedia*. Poltava: Environment, 2006. 716 p.
5. Susov A. A. Causal rhetoric relations. *Tverskoy lingvisticheskiy meridian*. Tver, Issue 6. P. 55–81.
6. Susov A. A. Discourse simulation in terms of Rhetorical Structure Theory. *Vestnik VGU. Philology.Journalism*. 2006. №2. P. 133–138
7. Tihanova O. V. On zero syntactical categories. *Historical and social educational idea*. 2015. Vol. 7. №6. part 1. P. 423–426.

Elementary discourse unit in the context of Rhetorical Structure Theory

N. Ye. Doronkina

Abstract. The article is devoted to the problem of elementary discourse units' extraction in the purpose of discourse simulation in terms of Rhetorical Structure Theory. The correlation between the concepts of clause, predication, productiveness and proposition is analyzed. The role of elliptical constructions and zero syntactic units in discursive units' formation is clarified. The constrains imposed by Rhetorical Structure Theory on the rules of elementary discourse units' definition are explained. Much attention is given to causal constructions in connection with their property of isofunctionalism. Finally, seven possible types of elementary discourse unit structure are defined.

Keywords: *clause, proposition, predication, predicativeness, elliptical construction.*